

“КАТРЕНИ ВІД МЕНЕ – ТО СВЯТО БУДЕННЕ ...” (ЕПІТЕТИ-ОКСИМОРОНИ В МОВОТВОРЧОСТІ ГАННИ ЧУБАЧ І ЗОЇ КУЧЕРЯВОЇ)

Епітет здавна привертав увагу вчених-стилістів і лінгвістичного, і літературознавчого напрямів. Останніми роками лінгвістична природа епітета аналізувалася в багатьох наукових розвідках і дисертаційних дослідженнях, однак характеристики епітета не є вичерпними. Багато проблем залишаються нерозв'язаними. Зокрема немає однастайності в класифікації епітетів, існують різні погляди на природу епітета, недостатньо досліджені семантичні процеси, безсистемними є спостереження про функціонування епітетів у різних стилях мовлення, зокрема і в поетичних творах.

Метою нашої роботи є класифікація і опис системи оксиморонних епітетних конструкцій та їх функціонування в мовотворчості Ганни Чубач і Зої Кучерявої.

Ми схиляємося до думки тих дослідників, які з-поміж видів епітетів виділяють оксиморон (оксюморон) [1, с. 180; 4, с. 52; 10, с. 70] або оксиморонні епітетні конструкції [3; 9].

Серед семантичних видів епітетів виокремлюють постійні, підсилювальні, метафоричні, метонімічні, оксиморон (оксюморон).

О. Грабовецька на семантичному рівні вирізняє тавтологічні, метафоричні, компаративні, синестетичні та оксиморонні епітетні конструкції [3].

Класифікацію епітетів з розподілом їх на узуально-асоціативні й okazіонально-асоціативні пропонує Т. Онопрієнко [9]. Перші розподіляються за двома підкласами на постійні та описово-оцінні. Серед okazіонально-асоціативних епітетів, гібридних утворень, що виникають у результаті пересічення поля епітета з полями інших тропів, розрізняють метафоричні, компаративні, літотні/гіперболічні, метонімічні, перифразні, оксюморонні та іронічні епітети.

Отже, епітети, значення яких є протилежним до значення слів, які вони визначають, об'єднуються в особливу групу. Всі характеристики оксиморона відповідають характеристикам епітета: за синтаксично-морфологічним вираженням це, переважно, поєднання прикметника з іменником; з погляду синтаксичної функції оксиморон є атрибутивним словосполученням; у ньому яскраво виражається емоційне значення, яке часто повністю витісняє логічне.

Тому вважаємо такі конструкції оксиморонним епітетом.

Стилістичний ефект оксиморонного епітета досягається через порушення усталеного поєднання в атрибутивну групу слів, які в нормі одне з одним не поєднуються через наявність в їхній смисловій структурі сем протилежного значення.

Оксиморон утворюється за допомогою поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, які дають нове уявлення, створюючи ефект смислового парадоксу.

“Оксиморон, оксюморон (грец. *оxυμορον* “дотепно–безглуздий”) – фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи” [12, с. 400].

Семантику оксиморонів досліджував Н. Павлович [6]. Роль оксиморонів у мові художньої літератури аналізували Н. Бобух [6], О. Тараненко [12], Ф. Пустова [11] та інші. Сучасні дисертаційні дослідження також не оминають увагою ці конструкції [3; 9 та інші].

Н. Павлович оксиморонними вважає словосполучення, в яких виконуються такі умови:

1) вони є протилежними за значеннями, тобто характеризуються одночасно якостями “бути а” і “бути не–а” (*закохана ненависть; чесний злодій*);

2) вони є переважно словосполученнями з атрибутивними (*сімейні холостяки*), координативними (*радість-страждання, чужий-рідний*), актантними (*зміст беззмістовних розмов*) зв'язками [7, с. 239].

За класифікацією О. Тараненка оксиморони можуть реалізовуватися в межах:

1) складних слів: *добровільно-примусово, смертеіснування*;

2) словосполучень:

а) атрибутивних: *гірка радість, неінтелігентні інтелігенти*;

б) атрибутивних з порівняльним зворотом: *білий, як циганська литка; красивий, як свиня сива*;

в) об'єктних: *спогади про майбутнє, сполучати несполучне*;

г) обставинних: *любити, ненавидячи; повільно поспішати*;

3) сурядних сполучень слів: *багато і мало, хочеться і не хочеться*;

4) речень: *здійснилось нездійсненне; Казав сліпий: побачимо* [12, с. 400].

Значення оксиморона – синтез значень його складових елементів. Залежно від того, яка лексема оксиморона є керівною, а яка – керованою, значення цієї одиниці може змінюватись (*сумна радість – радісний сум, далеке близьке – близьке далеке, друг-ворог – ворог-друг*).

Л. Мацько зауважила, що в основі антитези та оксиморона “філософське розуміння світу як єдності протилежностей, діалектичний розвиток якої йде за законом заперечення заперечень і зняття протилежностей шляхом синтезу, тобто переходу до нової якості, в якій потім також розвинеться протилежність, і так безкінечно” [8, с. 367]. Саме за допомогою оксиморонних формулювань повніше відтворюється складність і суперечливість зображуваних явищ, досягається велика художня виразність тексту, утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект.

Опрацьовуючи наукові розвідки про оксиморон ми дійшли висновку, що його можна розглядати в широкому та вузькому (епітетні оксиморонні конструкції) розумінні. Епітетами-оксиморонами є тільки ті одиниці, які на лексичному і граматичному рівнях мають образно-означальне наповнення, формально-граматичну структуру (епітет - дистрибут) і відповідають на питання граматичного означення який? як? [8, с. 340]. Ми розглядаємо оксиморони у вузькому розумінні.

Вживання оксиморонних епітетних конструкцій є характерним для поезій Г. Чубач та З. Кучерявої. Поєднання протилежних за змістом, контрастних понять природно спонукає читача до асоціацій, думок, почуттів, вміщених автором в одному чи іншому оксиморонному формулюванні.

Епітет-оксиморон має різні граматичні категорії для свого формування і вираження.

Основним категоріальним засобом вираження епітета-оксиморона є **прикметник** з граматичною функцією присубстантивного означення:

*Катрени від мене – то свято буденне.
Куди не поглянь, звідусіль:
Думки необжиті – жаринки з блакиті,
З Чумацького Шляху розсипана сіль [13, с. 40];*

У поезіях Г. Чубач і З. Кучерявої багато атрибутивних словосполучень – поєднання означуваного слова (найчастіше іменника) і означення (прикметника або дієприкметника):

*Я лютую: “Не смій співчувати!”
Ще добром не підкорено зло.
І нікому у світі не знати,
Чого варте зимове тепло [13, с. 162].
Лиха твоя душа, явись, поглянь –
Нема рятунку від журби і муки.
З твоєї, бач, солодкої принук
Я споминами розкриваю рань [6, с. 108];
– Bonsoir, bonsoir, о Париж!
Зорі сяють, а ти ще не спиш.
Ти прости мою світлу печаль,
Що так пізно зустрілись, на жаль [6, с. 212].*

Тут слово, яке йде із закоханої душі ліричної героїні, не містить осуду, тривоги, болю, тому й принуку названо *солодкою*, а печаль – *світлою*. Отож, при декодуванні художніх текстів змістова ненормативність, різка контрастність часто вважається закономірною і виправданою.

Сурядне сполучення слів (заввичай, вони належать до однієї й тієї ж частини мови) також може виступати у ролі оксиморонного формулювання:

*Як дві пташини та в однім гнізді,
Як дві гіллячки на одному пні,
Такі близькі ми і такі далекі,
Що, Боже милий, нащо це мені? [13, с. 49];
До схилю літ моїх, до скону,
На Ваше молячись ім'я,
Як віруючий до ікони
Близька й далека буду я [6, с. 144].*

Епітет-оксиморон, що подибуємо в мовотворчості поетес, побудований на порівняльному зіставленні антонімів. Завдяки такому прийому той чи інший образ набуває нових смислових відтінків, “наповнюється в процесі словесної гри вагомим ідейно-тематичним і художньо-естетичним змістом” [2, с. 144].

Наведені рядки – уривки з інтимної лірики Г. Чубач і З. Кучерявої. Тому не дивно, що кожне слово – гранично напружене, точне в передачі магічної сили кохання. Світле, безкорисливе, воно не потребує яскравих метафор, піднесених епітетів. Слова прості (*близька, далека*), але в контексті віршів вони насичуються чарами високої поезії.

Образну функцію епітета-оксиморона виконують якісно-означальні прислівники з граматичною функцією придієслівного означення – обставиною способу дії:

*Летаргія – суперниця смерті –
Мою душу хоронить живцем.
Я не зможу ніколи померти.
Та боюся казати про це [13, с. 44];
І ми нічого не говорим,
І камінь голосно мовчить
Перед обвалом того горя,
Яке судилось пережити [6, с. 42].*

Лексема *мовчати* та похідні від неї займає неабияке місце в мовотворчості З.Кучерявої. Це слово є водночас “тривожним і переконливим” [6, с. 4] – воно вказує на особливе ставлення ліричної героїні до безмежного й мінливого океану життя:

*Невимовлене Вами слово
Живе між нами і ніколи
Не зронене – не пропаде [6, с. 147];
Люблю невимовлене слово
Із Ваших уст,
Як ще ніколи
Таке зажурене й щасливе [6, с. 147].*

Інколи виняткова сила почуттів ліричного героя вимагає рідкісних, небуденних слів:

*Люби мене святково і побожно,
Як любить пісня гарного співця.
Люби мене і ніжно, і жорстоко.
Люби без слів, без квітів, без надій [13, с. 99].*

Зображально-виражальна місткість кожного слова вагома і неповторна. Повтор (*люби; любить*) не лише концентрує увагу, а й є засобом з’єднання оксиморонних формулювань в поетичне ціле. Особливої експресивності надає поезії градація *Люби без слів, без квітів, без надій*.

У творах Г.Чубач і З.Кучерявої експресивне забарвлення і естетична наснага передається через поєднання епітетів-оксиморонів і оксиморонів (у широкому розумінні). Так утворюється нова смислова лінія, досягається несподіваний експресивний ефект:

*Умру і з попелу воскресну,
Сухою вийду із води [13, с. 110];
Ця біда – не любов, а щось більше любові –
я знаю.*

*Дві душі – мов одна. Я цю муку святою назву.
Я тебе не люблю! Чуєш? Я за тобою вмираю!
Відрікаюсь. Молюся за тебе. Тобою живу [5, с. 44].*

Стилістично виправдане нанизування оксиморонних одиниць у межах строфи передає стан ліричного героя. Кожне слово емоційно містке і поєднує несполучуване в одне ціле: кохання і розлука, біль і радість. Неабияке стилістичне навантаження виконує градація, що гармонійно вплетена в канву оксиморонів.

Отже, епітети-оксиморони дають змогу в гранично стислій і оновленій, незвичній формі розкрити внутрішню суперечливість і складність описуваних явищ, створюють оригінальні образи, засвідчують індивідуально-художнє мислення та особливості світогляду Г.Чубач і З.Кучерявої.

Список використаних джерел

1. Абрамович С.Д. Риторика : навч. посібник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
2. Гей Н.К. Искусство слова / Н.К. Гей. – М. : Просвещение, 1967. – 169 с.
3. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Ольга Сергіївна Грабовецька. – К., 2003. – 189 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови : підручник / А.П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 348 с.
5. Кучерява З. Рапсодія душі : [пісні] / Зоя Кучерява. – К. : Юніверс, 2002. – 152 с.
6. Кучерява З. Я розбиваюсь об реальність : [вірші та пісні] / Зоя Кучерява. – К. : Юніверс, 2005. – 320 с.
7. Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – 309 с.

8. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища школа. – 2003. – 462 с.
9. Онопрїєнко Т.М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Т.М. Онопрїєнко. – Х., 2002. – 19 с.
10. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2000. – 248 с.
11. Пустова Ф. Естетична природа слова в літературному творі / Феня Пустова // Укр. мова і літ. в школі. – 2003. – №6. – С. 21–28.
12. Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
13. Чубач Г. Дзвінка ріка / Ганна Чубач. – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – 221 с.

Анотація. У статті запропоновано опис і класифікацію оксиморонних епітетних конструкцій поетичних творів Ганни Чубач і Зої Кучерявої. Визначено стилістичні функції цих одиниць.

Ключові слова: епітет, епітет-оксиморон, граматичні категорії, стилістичний ефект, образна функція.

Summary. In the article the description and classification of oxymoron epithet constructions in the poetical texts by Hanna Chubach and Zoja Kucher'ava is offered. The stylistic functions of those units are specified.

Key words: epithet, epithet-oxymoron, grammatical categories, stylistic effect, image function.

УДК 811.161.2'282(477.43)

Потапчук І.С.

ПОНЯТТЯ “ПОЛЕ” У ГЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

У системі народної географічної термінології поняття “поле” посідає важливе місце, адже відображає ті реалії, з якими найтісніше пов'язане життя сільського населення, і, зрозуміло, містить чимало цікавих та архаїчних рис. В українському мовознавстві цим назвам присвячено чимало досліджень науковців, котрі виокремлювали їх у складі географічної або землеробської термінології різних ареалів (О.Л. Бабичева [2], С.П. Бевзенко [3], Л.Т. Вигонная Л.Т. [4], П.Ю. Гриценко [5], Т.В. Громко [6;7], О.К. Данилюк [8;9], Я.В. Закревська [12], Н.П. Сіденко [15], О.А. Черепанова [18;19]).

Назви на позначення семеми “поле” у західноподільських говірках спеціально ще не досліджувалися. Наведена лексико-семантична група структурується рядами синонімічних сем, що мотивовані різними диференційними ознаками та характеризується особливостями функціонування у південно-західному наріччі в цілому та західноподільському діалекті зокрема. Цим обумовлений інтерес до такої тематичної групи лексики й актуальність дослідження.

У досліджуваних говірках, як і на всьому українському просторі, для позначення ділянки оброблюваної землі використовують загальноновживану лексему *город* праслов'янського походження (псл. **gord*), мотивовану дієсловом *городити* (псл. **gorditi*). Етимологами встановлено, що первісно слово *город* означало “ділянка землі, обнесена загорожею” [11, 1, 571]. Демінутив *городиц* зі ствердінням кінцевого [ц] зафіксований вузьколокально (Кнг). Для відображення диференційної ознаки (далі – ДО) “підготовлена для обробітку, засівання чи засаджування” наведеної семеми “поле” використовують географічний термін (далі – ГТ) *город*, *поле*, *нива* та зрідка описове словосполучення *закул'т'ів'іруване*, *заволочи'єне поле* з характерними для подільського говору фонетичними рисами (пор. у сх.-степ. гов. Донеччини *стен* зі значеннями ‘безліса рівнина, рівний великий простір’ та ‘поле, на якому вирощують сільськогосподарські культури’ [15, 8]). Загальноновживана лексема *нива* “поле, земельна ділянка, рівнина” [19, 141], “зоране поле” [16, 2, 563] псл. походження у західноподільських говірках не виявляє фонетичних змін, як, наприклад, у суміжному волинсько-поліському говорі, де